DOI: 10.18372/2307-9061.78.21150
УДК 343.195(045)

І. В. Осадчий,
здобувач вищої освіти третього (освітньо-наукового) рівня
ORCID ID: https://orcid.org/0009-0005-6203-6273

МОРАЛЬНО-ЕТИЧНІ ЯКОСТІ ПРИСЯЖНОГО ТА МЕТОДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЇХ ДОТРИМАННЯ В СУДОВОМУ ПРОЦЕСІ

Державний університет «Київський авіаційний інститут»
проспект Любомира Гузара, 1, 03058, Київ, Україна
E-mail: 572593@stud.kai.edu.ua

Метою *статті є дослідження проблеми недостатньої регламентації морально-етичних якостей присяжних у вітчизняному законодавстві, визначення значення цих якостей для функціонування суду присяжних та розроблення пропозицій щодо вдосконалення національної системи відбору присяжних. У роботі обґрунтовується теза про те, що морально-етичні характеристики кандидатів у присяжні мають безпосередній вплив на справедливість судових рішень, рівень довіри громадян до судової системи та легітимність судового процесу загалом.* ***Методи дослідження:*** *для досягнення поставленої мети використано комплекс методів наукового пізнання, зокрема: порівняльно-правовий аналіз – для зіставлення українських вимог до кандидатів у присяжні із зарубіжним досвідом, насамперед американською процедурою voir dire, яка дозволяє суду та сторонам оцінювати моральні якості й можливу упередженість кандидатів; системно-структурний підхід – для визначення місця морально-етичних якостей у загальній системі правових гарантій справедливого судового розгляду; логіко-правовий та узагальнювальний методи – для формулювання пропозицій щодо вдосконалення законодавчих положень, які регулюють інститут присяжних. Крім того, застосовано етичний аналіз для виявлення взаємозв'язку між особистими моральними цінностями присяжного і його поведінкою у судовому процесі.* ***Результати:*** *доведено, що чинні вимоги до кандидатів у присяжні в Україні є переважно формальними та не забезпечують належного рівня моральної перевірки. У результаті можливим є потрапляння до складу присяжних осіб, які не володіють достатньою моральною зрілістю, критичним мисленням чи усвідомленням соціальної відповідальності за прийняті рішення. Автор аналізує позитивні та негативні сторони американської процедури voir dire, зазначаючи, що попри ризик суб'єктивності, вона створює реальні механізми відсіву упереджених або морально сумнівних кандидатів. На основі цього досвіду запропоновано комплекс заходів для вдосконалення української моделі: формування списків присяжних виключно з числа добровольців; запровадження додаткових критеріїв моральної придатності (зокрема врахування репутації, соціального авторитету, попереднього досвіду громадської діяльності, відсутності судимостей та залежностей); встановлення мінімального рівня освіти; проведення короткострокової підготовки або етичного інструктажу перед виконанням обов'язків. Окремо наголошується на важливості надання кандидату права відмовитися від участі без адміністративного чи соціального тиску.* ***Обговорення:*** *у ході дослідження визначено, що морально-етичні якості присяжного – такі як неупередженість, чесність, відповідальність, здатність до емпатії та самоконтролю – є основою для об'єктивного розгляду справи. Їх відсутність може призвести до викривлення правосуддя і втрати довіри до інституту суду присяжних. Автор підкреслює, що присяжний має бути не лише формально правослухняним, а й морально стійким, здатним ухвалювати рішення, керуючись почуттям справедливості, а не емоціями чи зовнішнім впливом. Запропоновано орієнтуватися на міжнародні етичні стандарти,*

зокрема Бангалорські принципи поведінки суддів, які можуть слугувати методологічною основою для створення етичного кодексу присяжного. У висновках обґрунтовано, що майбутнє розширення інституту суду присяжних в Україні потребує перегляду чинного законопроєкту з урахуванням пропонованих механізмів морально-етичного контролю. Це сприятиме підвищенню якості правосуддя, зміцненню легітимності судових рішень і формуванню довіри суспільства до судової влади.

Ключові слова: *присяжні; суд присяжних; відбір присяжних; voir dire; судова система.*

Постановка проблеми та її актуальність. Суд присяжних має на меті забезпечити безпосередню участь народу у здійсненні правосуддя. Дане положення закріплене в Конституції України в статтях 125, 127 і 129, а також у цивільно-процесуальному та кримінально-процесуальному кодексах [1]. Однак жодним із вищезгаданих законів не передбачено, яким саме має бути моральний портрет потенційного присяжного. Натомість законодавець встановлює досить стандартний ценз, серед яких є вимоги щодо громадянства, віку, відсутності судимостей та психічних захворювань, що, на думку автора, є недостатнім запобіжником недопущення незацікавлених та безвідповідальних осіб до ролі присяжного.

Метою статті є дослідження проблеми недостатньої регламентації морально-етичних якостей присяжних у вітчизняному законодавстві, визначення значення цих якостей для функціонування суду присяжних та розроблення пропозицій щодо вдосконалення національної системи відбору присяжних.

Аналіз досліджень і публікацій з проблеми. Ідея необхідності врегулювання морально-етичних якостей осіб, що допускаються до ролі судді та присяжного, не нова. Грубінко А.В. у своїй роботі «Нормативно-правова фіксація морально-етичних вимог до діяльності присяжних в Україні» висловлює думку про те, що підхід законодавця до ролі присяжного є досить формальним, адже в законодавстві не передбачено конкретних вимог щодо морально-етичних якостей особи присяжного [2]. Погодимось із твердженням щодо схожості статусу присяжного зі статусом професійного судді. Однак у роботі відсутні конкретні пропозиції того, яким чином держава може забезпечити недопущення безвідповідальних та аморальних осіб до ролі судді або присяжного.

Виклад основного матеріалу дослідження. Висловимо думку про те, що саме закріплення в законодавстві певного переліку позитивних моральних якостей не є гарантією того, що саме особи, які володіють ними, будуть допущені до виконання обов'язків присяжного. Зокрема, єдиною нормою закону, де згадується перелік таких якостей, є ст. 388 КПК, у якій вказано текст присяги присяжного, що є радше символічним ритуалом, ніж реальним запобіжником [3].

Одним із способів підвищити загальний рівень морально-етичних якостей присяжних є вдосконалення процедури відбору. Зокрема, в судових процесах США за участі присяжних застосовується так звана процедура *voir dire*. Юридичний словник Блека дає наступне визначення цій процедурі: «цей термін позначає попереднє опитування, яке суд може провести щодо особи, запропонованої як свідок або присяжний, якщо висунуто заперечення щодо її компетентності, зацікавленості тощо» За своєю сутністю це юридичний процес, що застосовується для відбору присяжних шляхом опитування кандидатів, щоб переконатися, що вони є неупередженими та можуть виконувати обов'язки присяжного в суді. У США в опитуванні кандидатів у присяжні беруть участь суддя, прокурор (або адвокат сторони обвинувачення) та адвокат захисту [4]. Важливою особливістю цієї процедури є те, що сторони мають право без пояснень відхилити кандидатів у присяжні. При цьому законодавець встановлює, що саме виключення кандидата може бути двох видів – з причини та безпідставне. Останнє має обмеження – як правило, до трьох на сторону.

Серед потенційних ризиків *voir dire*, на нашу думку, є те, що сторони не будуть зацікавлені в тому, щоб відібрати неупереджених кандидатів, а відібрати кандидатів, які потенційно стануть

на їхній бік у справі. Таким чином, законодавцю варто звернути особливу увагу на цей нюанс, щоб уникнути ситуацій, як у справі *Batson v. Kentucky*. Лише в 1986 році, після цієї справи, у США було встановлено недопущення безпідставного виключення через расу кандидата в присяжні. Під час відбору присяжних прокурор виключив чотирьох кандидатів-афроамериканців безпідставно, в результаті чого всі без винятку присяжні були представниками європеоїдної раси, які визнали обвинуваченого винним. Склад присяжних у даній справі дав підставу захисту оскаржити рішення колегії присяжних, стверджуючи, що виключення кандидатів за расовою ознакою порушує Шосту та Чотирнадцяту поправки до Конституції США. У результаті розгляду клопотання Верховним Судом США щодо судового перегляду цієї справи її було повернуто до суду першої інстанції, який скасував попереднє рішення суду [5].

Також варто звернути увагу на негативні аспекти такого методу відбору присяжних, що можуть створювати ризики безвідповідального ставлення кандидатів до їхніх обов'язків.

По-перше, звернемо увагу на те, що особа не може відмовитись від процесу відбору в присяжні, а також від виконання обов'язків присяжного. На думку автора, це створює ризики того, що присяжні можуть бути незацікавленими у тому, щоб зрозуміти суть справи та ухвалити справедливе рішення. Крім того, фінансова винагорода присяжному за їхній час у суді здебільшого символічна та передбачає лише компенсацію транспортних та інших незначних витрат. У законодавствах деяких країн законодавець також передбачає, що роботодавець присяжного мусить оплатити особі, яка була викликана до суду в якості присяжного, її робочий день.

По-друге, присяжні – це особи, що не мають відповідної юридичної освіти та досвіду, коли їх допитує суддя або представники сторін по справі. Відповідно, це дає підстави припустити, що сам факт перебування в залі суду та складання присяги, де від людини вимагається бути ідеальною з морально-етичної точки зору, для присяжних є стресовим. Враховуючи ці фактори, вважаємо, що є достатні підстави вважати: деякі присяжні радше будуть зацікавлені в тому, щоб якомога швидше скласти повноваження та повернутись до звичного життя, замість того, щоб вникати в суть справи та витрачати свій особистий час.

По-третє, присяжні можуть піддаватися впливу з боку громади, особливо якщо справа резонансна та жваво обговорюється в суспільстві, а сам судовий процес є публічним. Крім того, психологічне навантаження, яке супроводжує участь у судовому процесі, особливо в кримінальних справах, може мати довготривалий вплив на психоемоційний стан присяжного, що ставить під сумнів його неупередженість.

В Україні статус присяжного є подібним, а в цивільному процесі – тотожним статусу судді, що прямо вказано в ст. 34 ЦПК. Тому доцільно провести паралель із моральними принципами, що передбачені в ст. 63 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», а саме: «дотримуватися правил суддівської етики, у тому числі виявляти та підтримувати високі стандарти поведінки у будь-якій діяльності з метою укріплення суспільної довіри до суду, забезпечення впевненості суспільства в чесності та непідкупності суддів» [6]. Закон прямо не дає визначення правил суддівської етики, однак можна припустити, що мова йде про Бангалорські принципи поведінки суддів, ратифіковані Україною. На підтвердження цього можна також згадати, що в посібнику для присяжних в Україні також згадуються Бангалорські принципи [7].

Бангалорські принципи поведінки суддів містять шість показників. Так, принцип незалежності вимагає, щоб присяжний ухвалював рішення, керуючись лише законом і внутрішнім переконанням, а не впливом з боку сторін, громадськості чи власних упереджень. Об'єктивність передбачає відсутність будь-яких симпатій чи антипатій, що могли б схилити рішення на користь однієї зі сторін. Чесність і непідкупність визначають моральний рівень особи, її здатність діяти чесно, гідно та утримуватися від будь-яких дій, які могли б поставити під сумнів справедливість процесу. Дотримання етичних норм – це недопущення некоректної поведінки та упередженості, а та-

кож підтримка іміджу судді. Рівність – це обов'язок сприймати всіх учасників процесу без дискримінації за ознаками раси, статі, релігії, політичних переконань чи соціального статусу. Компетентність і старанність – це готовність судді належно виконувати свої обов'язки, вивчати матеріали справи, брати участь у нарадах та ухваленні рішень відповідально й уважно [8].

Серед можливих механізмів забезпечення присяжними дотримання принципів та морально-етичних норм, окрім процедури *voir dire,* можемо запропонувати наступне:

1. Список кандидатів у присяжні має складатись з осіб, які виявили бажання бути присяжними, з яких потім будуть відбиратись найбільш підходящі для розгляду конкретної справи.

2. Кандидат у присяжні мусить мати бездоганну репутацію. Підтвердженням цього може бути: характеристика з місця роботи, відсутність притягнення до адміністративної та кримінальної відповідальності, суспільно корисна безоплатна і добровільна діяльність у позаробочий час (волонтерство), що може свідчити про те, що кандидат є суспільно активною особою та має певні принципи і ідеали.

3. Забезпечення можливості присяжного відмовитись від виконання своїх обов'язків без вказання причини.

4. Вимоги до рівня освіти присяжного мають ставати більш жорсткими у міру того, як покарання, що загрожує обвинуваченому, стає більш суворим. Варто зазначити, що, на думку автора, доцільним вбачається виключити юридичну освіту з метою недопущення в присяжні осіб із професійною деформацією.

5. Впровадження обов'язкової програми підготовки присяжного для кандидатів яка буде в себе включати ознайомлення з основами судового процесу та роз'яснення присяжним їх прав та обов'язків. Доцільним також вбачається складання кандидатами іспиту що підтверджував би засвоєння матеріалу їх розуміння своєї ролі в процесі.

Особа, яка виконує функції присяжного, повинна користуватися довірою та авторитетом у суспільстві. Присяжний має бути прикладом високоморальної поведінки, мати стійкі моральні якості та демонструвати високий рівень відповідальності. Важливо, щоб його репутація була бездоганною, не викликала сумнівів у чесності, неупередженості та здатності діяти виключно відповідно до закону та внутрішніх переконань. Саме ці характеристики забезпечують легітимність участі присяжного у здійсненні правосуддя та сприяють загальній довірі до судової системи. Таким чином, з огляду на демократичний характер інституту присяжних в цілому вбачається доцільним розглянути метод виборів присяжних що зокрема практикується в Німеччині. Зокрема в посібнику для присяжних виданому міністерством юстиції землі Нижня Саксонія наступне:

До списків пропозицій можуть бути включені всі громадяни, які на момент початку обрання мають німецьке громадянство, досягли 25-річного віку та проживають в окрузі відповідного суду не менше одного року. Особи повинні володіти достатнім рівнем німецької мови та мати відповідні моральні якості, необхідні для виконання функцій присяжного судді.

Для включення до списків пропозицій можуть бути в будь-який час запропоновані особи або вони можуть подати заявку самостійно. Остаточне рішення про включення до списків та подальше затвердження здійснюється компетентним органом у встановленому законом порядку.

Не можуть бути обраними присяжними особи, які внаслідок судимостей втратили цивільні права, або щодо яких ведеться кримінальне переслідування за тяжкі злочини. Також обмеження стосуються осіб, які не можуть належно виконувати обов'язки за станом здоров'я або іншим об'єктивним причинам [9].

На нашу думку, німецький досвід демонструє, що формування списків присяжних із числа добровольців, які самостійно виявили бажання виконувати відповідні функції, є більш демократичним та ефективним механізмом, оскільки дозволяє уникнути примусового залучення осіб, що не мають мотивації або внутрішнього бажання брати участь у здійсненні правосуддя. Більш того, добровільність виступає своєрідним первинним фільтром, який відсікає осіб, що ставляться до судового процесу формально, не розуміють важливості

прийняття рішень та відповідальності, яка покладається на присяжного. На думку автора, такий підхід є доцільним для впровадження в українське законодавство. Впровадження досвіду Німеччини дозволило б в Україні не лише підвищити якість відбору присяжних, а й сформувати більш стійку довіру до інституту присяжних серед населення. Зокрема, це може сприяти зменшенню випадків відмов від виконання обов'язків. Окрім того, добровільність сприятиме формуванню колективу присяжних, що усвідомлюють свій статус, свою роль та моральну вагу рішень, що у підсумку зміцнить авторитет судової системи.

Висновки. Суд присяжних – це продукт суспільства, і сама його наявність покликана сприяти зворотному зв'язку між громадянами і законодавцем, давати розуміння про те, які норми закону відповідають нормам суспільної моралі, а які – ні. Це дає можливість дійти висновку, що рівень моралі у випадку з присяжними має навіть у чомусь переважати над рівнем правової обізнаності. Безумовно, підвищення загального рівня правової культури, моралі та розуміння громадян про те, що таке суд і як він працює, сприятиме підвищенню моральних якостей кандидатів у присяжні. Однак наразі питання морально-етичного портрету присяжного законодавством не врегульовано.

Таким чином, у випадку впровадження в Україні суду присяжних у більш широкому розумінні, проект закону про суд присяжних в Україні розгляд якого призупинено з жовтня 2024 року потребуватиме доповнень задля забезпечення високого морально-етичного рівня присяжних як осіб, від рішення яких може залежати подальша доля людини [10]. Саме по собі впровадження запропонованих норм потребуватиме значних матеріальних витрат, а також часу, адже українське суспільство має підготуватись до впровадження суду присяжних. Але у випадку успіху держава зможе не лише стати більш демократичною, а й підняти власний авторитет та наблизити судову діяльність до громадян. У кінцевому результаті має бути налагоджено канал зв'язку між законотворцями та громадянами. Однак, в даний момент можемо констатувати, що впровадження суду присяжних та його розвиток, з огляду на повномасштабне вторгнення, не є пріоритетом держави.

Література

1. Конституція України: Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text.

2. Грубінко А.В. Нормативно-правова фіксація морально-етичних вимог до діяльності присяжних в Україні. URL: https://pravo.cusu.edu.ua/index.php/pravo/article/view/359/383.

3. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text.

4. Black's Law Dictionary, p. 1746. URL: https://www.latestlaws.com/wp-content/ uploads/2015/04/Blacks-Law-Dictionery.pdf.

5. Batson v. Kentucky, 476 U.S. 79 (1986). URL: https://supreme.justia.com/cases/federal/us/476/79.

6. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 р. № 1402-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text.

7. Горовенко С., Дмитриченко М., Коник М. Бути присяжним. Настільна книга для присяжних в Україні. Львів, 2020. URL: https://zr.su.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/sud1805/infografika/knuga.pdf.

8. Бангалорські принципи поведінки суддів. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_j67#Text.

9. Informationen für Schöffen Landgericht Hannover. URL: https://www.landgericht-hannover.niedersachsen.de/startseite/ informationen_und_download/informationen_fur_schoffen/informationen-fuer-schoeffen-58717.html.

10. Проект закону про суд присяжних в Україні. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=69465.

References

1. Konstytutsiia Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 28.06.1996 r. № 254k/96-VR. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr#Text.

2. Hrubinko A.V. Normatyvno-pravova fiksatsiia moralno-etychnykh vymoh do diialnosti prysia-

zhnykh v Ukraini. URL: https://pravo.cusu.edu.ua/index.php/pravo/article/view/359/383.

3. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 13.04.2012 r. № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text.

4. Blacks Law Dictionary, p. 1746. URL: https://www.latestlaws.com/wp-content/uploads/2015/04/Blacks-Law-Dictionery.pdf.

5. Batson v. Kentucky, 476 U.S. 79 (1986). URL: https://supreme.justia.com/cases/federal/us/476/79.

6. Pro sudoustrii i status suddiv: Zakon Ukrainy vid 02.06.2016 r. № 1402-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text.

7. Horovenko S., Dmytrychenko M., Konyk M. Buty prysiazhnym. Nastilna knyha dlia prysiazhnykh v Ukraini. Lviv, 2020. URL: https://zr.su.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/sud1805/infografika/knuga.pdf.

8. Banhalorski pryntsypy povedinky suddiv. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_j67#Text.

9. Informationen für Schöffen Landgericht Hannover. URL: https://www.landgericht-hannover.niedersachsen.de/startseite/ informationen_und_download/informationen_fur_schoffen/informationen-fuer-schoeffen-58717.html.

10. Proekt zakonu pro sud prysiazhnykh v Ukraini. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=69465.

Ilya Osadchyi

MORAL AND ETHICAL QUALITIES OF A JUROR AND METHODS OF ENSURING THEIR COMPLIANCE IN COURT PROCEEDINGS

State University «Kyiv Aviation Institute»
Liubomyra Huzara Avenue, 1, 03058, Kyiv, Ukraine
E-mail: 572593@stud.kai.edu.ua

The purpose *of the article is to study the problem of insufficient regulation of the moral and ethical qualities of jurors in domestic legislation, to determine the significance of these qualities for the functioning of the jury trial and to develop proposals for improving the national system of jury selection. The paper substantiates the thesis that the moral and ethical characteristics of juror candidates have a direct impact on the fairness of court decisions, the level of citizens' trust in the judicial system and the legitimacy of the trial in general.* ***Research methods:*** *to achieve the goal, a set of methods of scientific knowledge was used, in particular: comparative legal analysis - to compare Ukrainian requirements for juror candidates with foreign experience, primarily the American voir dire procedure, which allows the court and the parties to assess the moral qualities and possible bias of candidates; systemic and structural approach - to determine the place of moral and ethical qualities in the general system of legal guarantees of a fair trial; logical-legal and generalizing methods – for formulating proposals for improving the legislative provisions regulating the institution of juries. In addition, ethical analysis was applied to identify the relationship between the personal moral values of a juror and his behavior in the trial.* ***Results:*** *it is proven that the current requirements for jury candidates in Ukraine are mainly formal and do not provide an adequate level of moral verification. As a result, it is possible for individuals who do not have sufficient moral maturity, critical thinking or awareness of social responsibility for the decisions made to be included in the jury. The author analyzes the positive and negative aspects of the American voir dire procedure, noting that despite the risk of subjectivity, it creates real mechanisms for screening out biased or morally dubious candidates. Based on this experience, a set of measures is proposed to improve the Ukrainian model: formation of jury lists exclusively from among volunteers; introduction of additional criteria of moral suitability (in particular,*

taking into account reputation, social authority, previous experience of public activity, absence of criminal records and addictions); establishment of a minimum level of education; conducting short-term training or ethical briefing before performing duties. The importance of granting the candidate the right to refuse participation without administrative or social pressure is separately emphasized. ***Discussion:*** *the study determined that the moral and ethical qualities of a juror - such as impartiality, honesty, responsibility, ability to empathy and self-control - are the basis for an objective consideration of the case. Their absence can lead to a distortion of justice and loss of trust in the institution of a jury trial. The author emphasizes that a juror must be not only formally law-abiding, but also morally stable, able to make decisions guided by a sense of justice, and not by emotions or external influence. It is proposed to focus on international ethical standards, in particular the Bangalore Principles of Judicial Conduct, which can serve as a methodological basis for creating a code of ethics for jurors. The conclusions substantiate that the future expansion of the institute of jury trials in Ukraine requires a revision of the current draft law, taking into account the proposed mechanisms of moral and ethical control. This will contribute to improving the quality of justice, strengthening the legitimacy of judicial decisions and building public trust in the judiciary.*

Keywords: *jury; jury trial; jury selection; voir dire; judicial system.*

Дата першого надходження статті до видання: 02.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 03.04.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 30.04.2026

© Осадчий І.В., 2026
Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0